

Список літератури

1. Єрмоленко С. Я. Динаміка літературних норм / С. Я. Єрмоленко // Najnowsze dzieje języków słowiańskich: Українська мова. — Opole, 1999. — С. 221-227.
2. Єрмоленко С. Я. Кодифікація норми / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2000. — С. 260.
3. Єрмоленко С. Я. Мовна норма / С. Я. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. — С. 420.
4. Єрмоленко С. Я. Сильна і слабка мовна норма / С. Я. Єрмоленко // Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Бибики С. П., Коць Т. А. та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. — Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. — 320 с. , С.73-137.
5. Коць Т. А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці / Т. А. Коць // Культура Слова. — Вип. 72. — 2010. — С. 47-55.
6. Матезиус В. О необходимости стабильности литературного языка // Пражский лингвистический кружок. — М., 1987.— С. 381.
7. Пешковский А. М. Объективная и нормативная точка зрения на язык // Пешковский А. М. Избранные труды. М., 1959 — 252 с.
8. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. — К. :Наукова думка, 1976. — С. 9.
9. Тараненко О. Дієслово в контексті сучасних тенденцій до перегляду нормативних засад української літературної мови / О. Тараненко // Мовознавство. — №2-3. — 2006. — С. 55-78.
10. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. / Л. В. Струганець — Тернопіль : Астон. — 2002.
11. Струганець Л. В. Норма – невіддільна ознака літературної мови / Л. В. Струганець // Українська мова. № 4. — 2014. — С.167-172.

Настасія Ісачук

Запорізький національний університет (Запоріжжя)

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМІВ У ЗБІРЦІ В. ЧАБАНЕНКА «СІЧ ДУХОВНА»

У статті досліджено особливості старослов'янської лексики збірки В. Чабаненка «Січ духовна», яка є яскравою та стилістично маркованою. Виділено основні специфічні риси старослов'янств у збірці, проаналізовано лексико-семантичні групи зазначених лексем та визначено функціональне навантаження старослов'янств у структурі художнього твору.

Ключові слова: запозичена лексика, лексема, поезія, словосполучення, старослов'янств, стилістична функція.

In the article studied the peculiarities of old slavonic vocabulary of V. Chabanenko's collection «The Spiritual Sich» which is bright and stylistically marked. In the collection highlighted the main specific features of old slavisms, analyzed the lexico-semantic groups of the indicated lexemes and defined the functional load of old slavonic lexemes in the structure of artwork.

Keywords: borrowed vocabulary, lexeme, poetry, collocations, old Slavonic words, stylistic function.

Лексика української літературної мови увібрала в себе 10 відсотків запозичень, окремий шар з яких становлять старослов'янств — запозичення зі старослов'янської мови. Найдавніші запозичення в українській мові є досить цікавими і завжди захоплювали та будуть захоплювати лінгвістів. Тема старослов'янств, які вживаються у

художніх творах ХІХ-ХХ ст. є особливо цікавою, адже в цей період формується нова українська література та нова українська літературна мова [1, с. 53].

Значення старослов'янств та особливості їх використання у художніх творах розглядали О. Білецький, І. Білодід, В. Бородін, Н. Буторіна, В. Ващенко, В. Домашовець, Б. Кобилянський,

П. Плющ, В. Русанівський, Ю. Шевельов та ін. Проте спеціальних робіт, які б підсумували функціонування старослов'янських слів у творчості В. Чабаненка немає, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Дослідження семантико-стилістичних особливостей старослов'янізмів у художній літературі дозволяє визначити їх функціональний статус в українській літературній мові періоду її становлення та активного розвитку. Специфічні ознаки старослов'янізмів проявляються як у фонетичній, так і в морфологічній, словотвірній будові відповідних лексем на фоні власне української лексики.

Можна виділити такі фонетичні риси старослов'янізмів у збірці В. Чабаненка «Січ духовна»:

1. звукосполучення *-ра-, -ла-, -ре-, -ле-* (не повноголосся) між приголосними у коренях слів, яким відповідають повноголосні, східнослов'янські за походженням, звукосполучення [оро], [оло], [ере], [еле]: *Благословенний батьківський поріг!* [4, с. 192]; *Благословенні зустрічі й розстання, / І юних душ немеркнуча яса!* [4, с. 199]; *Сини прадавньої доби, / Славути рать зеленоглава...* [4, с. 14]; *Ні гот, ні Мешех, ні Батий / Не владні взять клейноди наші!* [4, с. 11]; *Нам ядра атома підвладні, / Впрягти усіх ми в ярма ладні...* [4, с. 96]; *Знайду ж на вас я власть...* [4, с. 102]; *І тінь буденщини всевладно проганяє* [4, с. 160]; *Як радісно, / Коли відчуваєш, / Що слово підвладне тобі...* [4, с. 190]; *І на діву страмотнії похвалки гонять...* [4, с. 157]; *Коли ж би їх прадіди горді устали, / То знов би від страху в могили лягли!* [4, с. 173];

2. початкові сполучення *ра-, ла-*, які у східнослов'янських мовах мають відповідники [ро], [ло]: *Рабо-крайнонько!* [4, с. 8]; *Нехай вовік на ній не родяться*

раби! [4, с. 77]; *О, скільки тут рабів незрячих* [4, с. 83]; *Не цар, а раб голодний сів!* [4, с. 83]; *Вона в огні, що страдник Прометей / Колись віддав нещасному рабові* [4, с. 110]; *Рабам повідав він життєві таємниці* [4, с. 113]; *Як раб і тать, зацькований псарями, / Готовий завжди я до нової покари* [4, с. 170];

3. сполучення *жд*, якому у східнослов'янських мовах відповідає *ж / дж*: *Звідки ждати-виглядати?* [4, с. 27]; *Нас одягне в зелень-шати / Довгождана, щедра мати...* [4, с. 51]; *Нужда в вікно дивилася щербата* [4, с. 108]; *Тепер ти за мужем, за графом своїм / У золоті втотиш страждання* [4, с. 146]; *І Хортиця болить мені страждання* [4, с. 154]; *Укріти мою душу стражденню!* [4, с. 160].

Помітне місце у збірці «Січ духовна» займають слова, у складі яких виділяються морфеми (префікси та суфікси) старослов'янського походження. На словотвірному рівні старослов'янські основи є досить продуктивними. У збірці є велика кількість слів, безпосереднім джерелом для творення яких виступили старослов'янські основи та дериваційні морфеми.

1. Словотворчими суфіксами старослов'янського походження є:

-тель- (*історіє, мучителько моя!* [4, с. 60]);

-ство- (*Все єхидство в народність повдягане* [4, с. 61]; *Ви в царство везете їх копійчане* [4, с. 99]; *А над Славутою слов'янство клекотіло* [4, с. 113]; *В московську шинель зодягла мене доля / Щоб я волелюбство своє поборов* [4, с. 173]);

-тв(а)- (*А жертва... о, диво!.. нараз ожива / І, крикнувши радо, зникає!* [4, с. 20]; *Ми з народом разом / В битвах і труді!* [4, с. 91]);

-ес- (*В Звізді Полин, що в наших небесах* [4, с. 110]; *Не раз вона Правду носила / До Бога в ясні небеса* [4, с. 193]).

2. Префікси старослов'янського походження:

воз-/ вос- (*Криваві перебродимо моря / І катипца возводимо погані* [4, с. 73]; *На них убивці возсідали* [4, с. 83]; *Ми самі себе возвеличили* [4, с. 94]; *А в світ кричимо, що воздвигли едем* [4, с. 173]; *Якби нараз воскресли всі пророки* [4, с. 67]; *Якби вони воскресли-тіднялися* [4, с. 67]);

пре- (*Літають з вихрами громи гуркітні, – / Удари їх грізні, презлючі* [4, с. 15]; *А на пречистому лоні / Ані димку, ні вітрильця* [4, с. 57]; *Нова Земля – предивна зоряниця!* [4, с. 77]; *Ми й премудрого часто дуримо!* [4, с. 94]; *Діва прекрасна стоїть у вінку калиновім* [4, с. 157]).

3. Старослов'янські одиниці, які є компонентами складних слів:

благо- (*Благословенний батьківський поріг!* [4, с. 192]; *Благословенні зустрічі й розстання, / І юних душ немеркнуча яса!* [4, с. 199]);

зло- (*Та не збулось зловраже віщування* [4, с. 108]; *Там я знаменіє зловісне добачаю* [4, с. 170]; *Злобливо гарчали та все вговоряли* [4, с. 173]).

Тепер варто звернутися до особливої групи – лексичних старослов'янізмів. В. Чабаненко використовує лексичні старослов'янізми для досягнення ефекту урочистості й небуденності, для відтворення колориту минулого життя, типізації та індивідуалізації певних рис характеру персонажів, надання зображуванім подіям ефекту експресії.

1. У збірці «Січ духовна» дуже часто вживається лексичний старослов'янізм «отець» (це ідеографічний синонім до слова «батько»). У процесі історичного розвитку це слово розширило свою семантику. Академічний тлумачний словник української мови подає два визначення

цього поняття: 1. діал., уроч. Батько. 2. церк. Титул служителів культу, а також форма звертання до них [3, V, с. 804] (*Ой Наддніпряниціно – / Отецька спадцино* [4, с. 8]; *Святого отця і титаря вбили* [4, с. 116]; *Пропасций син, що в серці не зберіг / Отця свого напутнє добре слово* [4, с. 192]).

2. Лексичним синонімом до слова «чоловік» є старослов'янізм «муж». У давньоруській мові слово «муж» передавало 2 значення: 1. книжн. Державний, науковий, громадський діяч. 2. заст., уроч. Чоловік [3, IV, с. 820] (*Ліворуч став мужицький син Шевченко* [4, с. 108]; *Від Бога він! Він – наш, земний, мужичий!* [4, с. 113]; *Тепер ти за мужем, за графом своїм / У золоті втотиш страждання* [4, с. 146]; *Вже й мужів пізнаю, що попереду нього ступають* [4, с. 157]; *Стоять мужі праведні – / Сини мого нещасного народу* [4, с. 185]).

3. Слово «відати» може вживатися у двох значеннях: 1. Знати, мати про щонебудь уявлення, відомості. 2. Розвідувати, збирати відомості. 3. Керувати, розпоряджатися чим-небудь [3, I, с. 552]. У збірці Віктора Антоновича воно вживається у першому значенні: *Хіба не відасте, хто ми?!* [4, с. 98]; *Рабам повідав він життєві таємниці* [4, с. 113]; *На раді військовій повідати* [4, с. 116]; *Треба багато звідати гіркоти* [4, с. 188].

Отже, у збірці «Січ духовна» старослов'янізми вживаються для номінації різних предметів та явищ матеріального та духовного світу. Майстерне використання старослов'янізмів дало можливість автору не просто передати ідею поезій, а відтворити історичний колорит, наблизити мову творів до мови зображуваної епохи, створити певну піднесеність та урочистість, привернути увагу читача.

Список літератури

1. Мацько Л. І. Стилiстика української мови / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. – К. : Вища школа, 2005. – 462 с.
2. Семиряк В. Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови / В. Д. Семиряк // Вісник Запорізького національного університету : Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – № 2. – С. 228-230.
3. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1. – 1970. – 800 с.; Т. 4. – 1973 – 840 с.; Т. 5. – 1975 – 840 с.
4. Чабаненко В. А. Січ духовна : поезії / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2007. – 220 с.

Ганна Кінаш

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Київ)

ВИКОРИСТАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ ІГОР НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано практичний вияв результативності рефлексивної гри на уроках української мови в основній школі, а також подано опис ігор, рекомендованих до застосування у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: методика навчання української мови, рефлексивна гра, «Дощ», «Потяг».

The article analyzes the practical manifestation reflective performance of the game on the lessons of the Ukrainian language and contains a description of games recommended for use in the educational process.

Keywords: methods of teaching Ukrainian, reflective game, «Rain», «Train».

Рефлексія як планомірне явище шкільного колективу потребує зваженого й повного наукового дослідження. Дослідження поняття «рефлексивна гра» і впровадження такого типу гри на уроках української мови дозволяє повною мірою активізувати увагу учнів перед вивченням нового матеріалу і зберегти уваги до кінця уроку.

У психології проблеми гри досліджували Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Міллер, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, З. Фрейд та ін. У педагогіці та дидактиці – Я. Коменський, П. Лесгафт, К. Ушинський та ін.; І. Підласий, А. Нісімчук та ін.

Гра у навчанні допомагає школярам в основній школі здобувати знання у природній ситуації, вона забезпечує проведення уроку відповідно до найсучасніших загальнопедагогічних, психологічних і дидактичних вимог, адже враховує вікові та індивідуальні особливості учнів.

Метою статті є з'ясування місця рефлексивних рольових ігор на уроках української мови в основній школі; презентація змісту двох рефлексивних ігор.

І. Підласий трактує мовну гру як спеціально створені ситуації, що моделюють реальність, із яких учням пропонується знайти вихід [2, с. 154].

Поняття рефлексії трактується достатньо широко. У цілому ряді психолого-педагогічних досліджень зазначено, що рефлексія – складна інтегративна якість, обумовлена індивідуальними психофізичними й особистісними особливостями, здібностями й знаннями людини [2]. В окремих випадках рефлексія розглядається як компонент інтелектуальної діяльності учнів [1].

Поняття «гра» у методичній літературі не має одностайності в питаннях тлумачення, функційного призначення, принципів розробки і проведення.